

Transferul de *know-how* în lumea socialistă: schimburile academice între România și URSS (1948-1965)

Mihaela Botnari

Cuvinte cheie: *schimburi academice; transfer de cunoaștere; colaborare tehnico-științifică; ARLUS; călătorii în Uniunea Sovietică*

În decembrie 1947, abdicarea regelui și proclamarea Republicii au generat în opinia publică un sentiment greu de explicat, pe care scriitoarea și traducătoarea Annie Bentoiu l-a descris astfel: „conștiința instalării unei paralizii”¹. Pentru România era sfârșitul unei lumi și începutul alteia, în care exista un singur model de urmat, cel sovietic. După 1945, Uniunea Sovietică a pornit o ofensivă politică în Europa de Est, cu scopul de a-și asigura o zonă de securitate considerată vitală. Acest lucru nu a reprezentat doar o înregimentare politică a țărilor de pe granița de vest a URSS, ci și exportul unui model de societate. Țările intrate în orbita Moscovei urmau să treacă printr-un proces de redefinire, marcat de ruperea legăturilor cu lumea occidentală și cuplarea la „civilizația sovietică”. Acest lucru s-a petrecut și printr-o reorientare a fluxurilor ce asigurau transferul de cunoaștere. Mediile culturale și academic-universitare au fost obligate să își însușească modelul sovietic de organizare și cunoaștere și să renunțe total la legăturile lor tradiționale cu instituțiile similare din Occident.

Transferul de cunoaștere dintre URSS și statele satelit s-a produs prin mai multe mecanisme, iar unul dintre acestea a fost schimburile de experiență, stagiile de documentare sau vizitele de lucru ale universitarilor și oamenilor de cultură din România în Uniunea Sovietică. În studiul de față am urmărit mărturiile din epocă ale celor care au vizitat URSS, majoritatea marcate de formalism ori scrise la comandă, însă noi am încercat să vedem dincolo de limbajul de lemn și clișeele politice, ori detaliile despre „apărătorii noștri, Lenin și Stalin”. Am încercat să desprindem manifestări de ordin cultural, aspecte ce țin de istoria comunicării interculturale, care depășeau de multe ori discursul ideologic

¹ Annie Bentoiu, *Timpul ce ni s-a dat. Memorii 1947-1959*, București, Editura Humanitas, 2009, p. 5.

și funcționau independent de acesta ori colateral. Am identificat percepții și atitudini despre cum au cunoscut, cum s-au atașat, ori s-au detașat de modelul cultural, științific, tehnologic sovietic cei care au călătorit în „patria socialismului” pentru a se inspira din „singurul model valid”.

Am urmărit de la caz la caz, modul în care cercetătorii, profesorii ori oamenii de cultură care au mers în URSS și-au realizat obiectivele, cum au întreprins investigații și cum și-au evaluat datele, cum au decis ce este adevărat sau fals. Până la această etapă a cercetărilor, cumulul de surse nu ne permite să stabilim cum a evoluat dinamica grupurilor celor care beneficiau de schimburi de experiență sau stagii în URSS. Date statistice nu au fost centralizate în perioadă, iar diversitatea tipurilor de deplasări în Uniunea Sovietică face riscantă sau puțin probabilă stabilirea unei evoluții numerice, nominale sau pe domenii de interes a interacțiunilor.

Cadrul juridic și instituțional

În ceea ce privește cadrul juridic al relațiilor româno-sovietice, de-a lungul anilor postbelici au fost încheiate mai multe acorduri, convenții, înțelegeri care reglementau schimburile culturale, științifice, economice, academice, educaționale. În domeniul învățământului, Convenția româno-sovietică încheiată în decembrie 1947 a reglementat problema pregătirii în URSS a cadrelor necesare diferitelor ramuri de activitate. Tot prin suportul juridic oferit de această Convenție, Ambasada României la Moscova și Asociația Română pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (ARLUS) au constituit instituțiile prin intermediul cărora s-au format și apoi s-au specializat diplomații români care vor activa în cadrul MAE în perioada următoare².

Până la mijlocul anilor '50, colaborarea româno-sovietică pe diverse sectoare a funcționat în baza unor convenții speciale, pe diferite domenii între ministerele de profil, sau pe baza unor invitații reciproce ori schimburi periodice de materiale editate și delegații. În aprilie 1956, a fost semnat la Kremlin „Acordul de colaborare culturală între Republica Populară Română și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste” pe un termen de cinci ani, cu posibilitatea de a fi prelungit ulterior. Părțile contractante se angajau să dezvolte „colaborarea culturală pe baza principiilor suveranității, neamestecului în treburile interne și egalității de drepturi” (art. 1). RPR și URSS își asumau să asigure schimbul de

² Gheorghe Ciobanu, *Relațiile internaționale ale României între anii 1948-1964*, Iași, Editura Junimea, 2006, p. 136.

experiență și de realizări în domeniul culturii științei, artei, învățământului, ocrotirii sănătății, culturii fizice și sportului prin schimbul de delegații, vizite, informarea și punerea la dispoziție a materialelor corespunzătoare (art. 2). Pentru o mai bună cunoaștere reciprocă, cele două părți au convenit să asigure: traducerea și editarea pe teritoriul lor a autorilor din toate domeniile, ai celeilalte părți; schimburi artistice, schimburi de piese de teatru și opere muzicale; realizarea unor expoziții; organizarea de simpozioane; schimbul de cadre didactice și studenți; schimburi de reviste, cărți, fotografii, discuri muzicale, reproduceri de artă și alte materiale asemănătoare; sprijinirea reciprocă a dezvoltării turismului (art. 3). Acordul prevedea colaborarea reciprocă a instituțiilor mass-media și susținerea colaborării între instituțiile de radio și cinematografie (art.5). În scopul implementării acestor prevederi se forma o „Comisie mixtă sovieto-română pentru colaborare culturală care urma să elaboreze planurile anuale de colaborare și să le prezinte spre aprobare guvernelor părților contractante (art. 7)³.

Conform acestui Acord din 1956, anual se semna la Moscova un plan de colaborare culturală între RPR și URSS. Planul de colaborare viza patru paliere esențiale: colaborarea la nivelul ministerelor de învățământ superior, colaborarea între Academii de știință ale RPR și URSS, colaborarea între uniunile de scriitori și între Uniunea Ziariștilor din RPR și Uniunea Ziariștilor Sovietici⁴. Pentru anul 1956 planul prevedea schimbul delegațiilor de profesori pentru a ține conferințe în institutele superioare de învățământ, schimbul a câte cinci academicieni (pe un termen de trei săptămâni) și a zece tineri cercetători pe un termen de șase luni⁵. La nivelul uniunilor de scriitori planul de colaborare prevedea un schimb de delegații de scriitori cu RSS Ucraineană pentru sărbătorirea jubileului scriitorului Ivan Franko⁶ și un alt schimb de experiență a câte doi-trei scriitori sovietici și români. La nivelul uniunilor

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 60/1955, „Proiect cu privire la reglementarea trimerterii de delegații în străinătate”, f. 2-4.

⁴ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond URSS,/Problema 217, dosar *Probleme consulare 1956*, vol. II., Extrase din Planul de colaborare culturală între URSS și RPR pe anul 1956”, doc. nr. 31883 din 7 mai 1956, dosar nepaginat.

⁵ AMAE, fond Tratatate bilaterale URSS, nr. inv. 2417, f.1.

⁶ Ivan Iakovlevici Franko (1856-1916) a fost un poet, scriitor, publicist și om politic ucrainean din Galiția. Printre cele mai cunoscute lucrări ale sale se numără romanele *Borislavul râde*, *Boa constrictor* și poemul filosofic *Cain*. Ivan Franko a fost și un cunoscut militant panslavist și socialist. În anul 1890 a fondat, împreună cu scriitorul Mihail Pavlik, Partidul Radical Ucrainean de orientare panslavistă.

de ziariști erau prevăzute aceleași schimburi reciproce de delegații cu scopul perfecționării și cunoașterii reciproce. Pe toate palierele mai erau prevăzute schimburi de materiale documentare, cărți, reviste, lucrări științifice, imprimări muzicale.

În sfera academică, URSS și RPR au colaborat atât pe linia schimbului de cercetători, cât și pentru lărgirea fondului de lucrări comune. Academia de Știință din Uniune Sovietică și Academia RPR s-au angajat să facă schimb de planurile calendaristice de activitate⁷. La secțiunea învățământ superior a fost prevăzut ca, pe lângă schimbul de profesori, anual, un grup de 30 de studenți sovietici vor efectua „practica în producție” în România, iar alți 15 studenți și doctoranzi vor fi admiși la studii permanente în RPR. Schimbul de specialiști, colaboratori și materiale informative erau prevăzute la secțiunile: ocrotirea sănătății, cultură fizică și sport, radio și televiziune, uniuni de creații și organizații non-statale⁸. Acestea au fost principale direcții de colaborare culturală româno-sovietică ale anului 1959. În ceilalți ani, situația a fost relativ similară.

Inițial, toate demersurile privind deplasărilor de ordin cultural și științific în URSS au fost făcute direct prin Comitetul Central al PCR/PMR, apoi prin Ministerul de Externe și ministerele de profil. Un aport special au avut instituții precum ARLUS și Institutul Român de Relații Culturale cu Străinătatea (IRRCS). De organizarea și funcționarea contactelor tehnico-științifice s-a ocupat, în principal, Comisia Guvernamentală de Colaborare Tehnico-Științifică (CTS), prezidată de Nicolae Bucu, comisie care a funcționat pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri începând cu anul 1949. CTS avea mai multe sarcini și atribuții: elabora proiecte de colaborare tehnico-științifică cu alte țări; elabora și încheia convenții de colaborare; organiza sesiuni de lucru cu țările partenere (doar cele din cadrul CAER); controla și îndruma subcomisiile responsabile de contactele tehnice și științifice; urmărirea utilizarea ajutorului tehnic primit de România și se informa asupra ajutorului dat de ministere, instituții centrale și instituții de știință, în cadrul acordurilor de colaborare încheiate. Așadar, toate problemele de colaborare tehnică și științifică se rezolvau exclusiv prin CTS⁹.

⁷ Cercetările comune erau din domeniul istoriei economiei, literaturii, fizicii, chimiei, matematicii, științelor tehnice. ANIC, fond ARLUS, dosar 43/1959, f. 79.

⁸ *Ibidem*, f. 80-90.

⁹ ANIC, fond PCM - Comisia Guvernamentală de Colaborare Tehnico-Științifică de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 1/1950-1957, „Regulament de organizare a Comisiei de Colaborare Tehnico-Științific”, f. 1.

Acest tip de colaborare a avut în permanență o puternică încărcătură ideologică și propagandistică. În România, contactele tehnico-științifice au fost popularizate în masă drept „ajutor sovietic”. Mai mult, orice schimb cultural, economic sau schimburile de specialiști, de asemenea, au fost popularizate drept „acțiuni de ajutorare a poporului român” de către partea sovietică.

Conceptul de „*colaborare tehnico-științifică*”, termen utilizat cu precădere în documentele epocii, îl regăsim pentru prima dată într-o notă privind unele modificări de funcționare a CTS din 1951. Schimburile tehnico-științifice au fost definite de sovietici drept „o metodă nouă, socialistă de colaborare (ajutor tehnic reciproc) între Uniunea Sovietică și țările de democrație populară pe de o parte și între țările de democrație populară pe de altă parte”. Potrivit documentelor oficiale, această colaborare urma să se desfășoare pe mai multe paliere: schimbul de proiecte dintr-o gamă foarte variată (procese tehnologice, proiecte tehnice pentru instalații industriale, aparate, mașini etc., desene de execuție pentru diverse utilaje, exemple de licențe, patente, secrete de fabricație, inovații); identificarea unor soluții comune în rezolvarea unor probleme în domeniul științei și tehnicii; schimb de experiență în toate domeniile științifice sau economice; instruirea reciprocă de cadre tehnice și științifice; schimb de tehnicieni sau savanți pentru rezolvarea unor probleme importante; colaborare și ajutor reciproc în domeniul organizării producției și a muncii.

Conform regulamentelor interne, înainte de trimiterea specialiștilor români în URSS, la CTS avea loc o întrunire a grupurilor ce urmau să plece, unde primeau instrucțiuni. Viitorilor stagiați, printre altele, li se atrăgea atenția, în mod deosebit să fie vigilenți în discutarea diferitelor probleme, li se interzicea să se angajeze în discuții cu persoane în afara celor desemnate de partener pentru conlucrare și pentru studierea problemelor comune. Specialiștii nu puteau solicita materiale sau documente suplimentare, dacă acestea nu erau prevăzute în hotărârile semnate anterior de ambele părți¹⁰. Un alt punct din regulamentul CTS impunea specialiștilor români aflați în vizite de studiu, să vorbească doar dacă erau întrebați despre cum au fost rezolvate cazurile similare la noi. Li se atrăgea atenția să aibă grijă în a fi foarte obiectivi – „fără a se lăuda” -, să fie în deplină cunoștință a problemei la care solicitau un

¹⁰ *Ibidem*, „Instrucțiuni cu privire la pregătirea și efectuarea vizitelor specialiștilor români în țările prietene, pe linie CTS”, f. 76.

răspuns¹¹. Rapoartele întocmite de stagiaři cu informațiile tehnice erau secrete, nu se distribuiau în public, erau păstrate la CTS, iar partea sovietică primea un exemplar.

Acest tip de schimb de experiență pe domenii a devenit treptat un punct important pe agenda relațiilor culturale româno-sovietice, extinzându-se și perfecționându-se permanent, prin stabilirea de noi contacte. Colaborarea pe domenii tehnice, științifice și artistice s-a dezvoltat în anii '50, printr-o serie de acorduri la nivel ministerial, dar și la nivelul instituțiilor de cercetare, a celor culturale sau academice. În anii '60 și în perioada regimului Ceaușescu, acest tip de colaborare cu Uniunea Sovietică s-a menținut, cu toate schimbările din educație, care nu mai erau o prioritate în relațiile culturale dintre cele două țări. Acordurile tip de colaborare tehnico-științifică s-au stabilit exclusiv cu URSS și cu statele de democrație populară, cu excepția Iugoslaviei¹².

Două acorduri ce aveau ca obiect ajutorul tehnic între Guvernul URSS și Guvernul RPR au fost semnate în 1949. În primul acord a fost prevăzut că URSS va acorda României ajutor tehnic în proiectarea, construirea și montarea unei fabrici pentru producție de hârtie destinată țigărilor, în construirea unei uzine de rulmenți și a unei fabrici de materiale electro-izolante, în efectuarea cercetărilor privind concentrarea minereurilor de mangan și fier, în cercetarea privind impregnarea lemnului de fag. Acordul mai prevedea cedarea din partea sovieticilor a unor licențe și documentații tehnice pentru mașina de turnat fontă, pentru turbogeneratoare, motoare diesel de locomotivă, troleibuze. De asemenea, era stipulată și posibilitatea instruirii de specialiști români în URSS¹³. Tot atunci a fost parafat și un protocol în ceea ce privește acordarea de ajutor tehnic RPR pentru construcția combinatului poligrafic „Scânteia”¹⁴ și detașarea mai multor specialiști sovietici în România¹⁵.

¹¹ *Ibidem*, f. 78.

¹² *Ibidem*, dosar/1950-1957, f. 361.

¹³ *Ibidem*, dosar 1/1949, ff.2-3.

¹⁴ *Ibidem*, f. 18.

¹⁵ Primii nouă specialiști detașați au fost plătiți de Guvernul Român, cu un salariu între 700 și 650 dolari SUA fiecare. Specialiștii au ocupat funcțiile de: consilier pe probleme de organizare și instruire a armatei, specialist în problemele planificării generale a economiei naționale, specialist în standardizarea producției industriale, specialist în organizarea proceselor tehnice în producție, specialist în problemele prețurilor și tarifelor, specialist în problemele metalurgiei negre, specialist în economia agricolă, specialist în problemele conducerii financiare a întreprinderilor industriale și un specialist în organizarea sistemului de impunere. *Ibidem*, ff. 21-23.

Sorin Toma, fost redactor-șef al ziarului „Scânteia”, prezintă în memoriile sale cum a fost obținut ajutorul sovietic pentru construcția a ceea ce avea să fie cunoscut drept „Casa Scânteii”. În 1949, conducerea oficiosului PMR a pus într-o discuție cu Dej necesitatea dezvoltării și modernizării tipografiei ziarului, care nu mai făcea față în noile condiții. Dej a cerut sprijinul lui Stalin, care i-a promis ajutor. După câteva luni în care românii au făcut schițe pentru un combinat poligrafic, care să deservească nu doar un ziar, ci mai multe reviste și chiar edituri, Sorin Toma a plecat la Moscova, în fruntea unei delegații, pentru a negocia achiziționarea utilajelor necesare. Mandatul dat de Dej a fost de a aduce în țară cele mai moderne instalații sovietice. Toma susține că, în capitala URSS, a fost ajutat de un fost director al centralei tipografice din Moscova, evreu, originar din Basarabia, care le-a creionat planul pentru un adevărat combinat poligrafic¹⁶.

Un alt acord semnat a prevăzut livrarea, în perioada anilor 1949-1951, de utilaje și materiale pentru construirea canalului Dunăre-Marea Neagră¹⁷. Alte acorduri româno-sovietice parafate în 1949 au prevăzut: acordarea de ajutor RPR-ului pentru îmbunătățirea producției poligrafice și dezvoltarea cinematografiei¹⁸, organizarea producției de turbogeneratoare, mașini electrice și aparate electrice, precum și în proiectarea centralelor electrice¹⁹, construcția de noi edificii pentru instituțiile preșcolare, școlare, „palate de pioneri”, cât și organizarea acestora, dotare cu material didactic și materiale documentare de specialitate²⁰. Acorduri similare au fost semnate în 1950 și cu celelalte state socialiste (RDG, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, Albania, Bulgaria)²¹. Majoritatea înțelegerilor au fost semnate de ministrul Alexandru Bârlădeanu și au fost puse în practică de responsabili de la CTS și de la ministerele implicate. Protocoalele de colaborare tehnico-științifică s-au diversificat foarte mult spre finalul anilor '50 și au continuat fluctuant pe tot parcursul perioadei comuniste.

¹⁶ Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist, redactor-șef al „Scânteii” din 1947 până în 1960*, București, Editura Compania, 2004, p. 157-159.

¹⁷ ANIC, fond PCM - Comisia Guvernamentală de Colaborare Tehnico-Științifică de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 1/1950-1957, „Regulament de organizare a Comisiei de Colaborare Tehnico-Științific”, ff. 9-10.

¹⁸ *Ibidem*, f. 25.

¹⁹ *Ibidem*, f. 31.

²⁰ *Ibidem*, dosar 2/1949, f. 1.

²¹ *Ibidem*, dosar 12/1950, f. 3.

La 5 martie 1958, s-a înființat Comisia Guvernamentală pentru Coordonarea Legăturilor Culturale, Științifice și Sportive cu Străinătatea pe lângă Consiliul de Miniștri (CGPS). Înființarea acesteia a fost un rezultat al dinamicii din ce în ce mai mari a schimburilor internaționale de orice fel și a diminuării rolului instituțiilor de control în colaborarea culturală. Președintele comisiei a fost numit Atanasie Joja care mai deținea funcțiile de ministru al Învățământului și Culturii și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Membrii CGPS au fost numiți: Constanța Crăciun, Pavel Țugui, Milcu Ștefan, Stan Eduard, Vasile Dumitrescu, Alexandru Buican, Nicolae Pascu, Petre Gheorghe, Gheorghe Teodorescu, Ion Balaș²².

CGPS a fost înființată cu scopul de a coordona legăturile culturale, științifice și sportive cu străinătatea efectuate de ministere, instituții și organizații care aveau sarcini în acest domeniu. Comisia avea drept atribuții principale: avizarea proiectelor, planurilor anuale pentru aplicarea convențiilor sau acordurilor culturale cu străinătatea; înregistrarea unei evidențe generale a tuturor acțiunilor de schimburi culturale și sesizarea Consiliului de Miniștri privind lipsurile ce se manifestau în domeniu; avizarea componenței delegațiilor oamenilor de cultură, știință și a delegațiilor sportive care plecau în străinătate; aprobarea planului anual de editare a publicațiilor și altor tipărituri destinate străinătății²³.

Domeniile de schimburi reciproce au fost dintre cele mai diverse: de la vizite de studiu și informare privind organizarea ministerului de externe al URSS²⁴, până la studierea metodelor de obținere a hârtiei. Alte domenii care au implicat schimburi de experiență româno-sovietică au fost: studierea producției de coloranți sintetici, perfectarea metodelor de obținere a recoltelor bogate de legume, cercetarea industriei cărbunelui și organizării muncii în mine, construcția de vapoare și mașini agricole, electrificarea căilor ferate²⁵, documentarea și pregătirea pentru construcția „Casei Scânteii”²⁶ etc.

În ceea ce privea invitarea în țară a diferitelor personalități culturale, științifice și echipe sportive, pentru vizite sau participări la diferite manifestări, era necesar, ca înainte de emiterea invitațiilor, să se

²² ANIC, fond PCM - Comisia Guvernamentală pentru Coordonarea plecărilor în străinătate, dosar 1/1958, ff. 1-2.

²³ *Ibidem*, f. 2.

²⁴ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 1189/1955, f.1-32.

²⁵ *Ibidem*, dosar 319/1957, f. 6-14.

²⁶ ANIC, fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar 85/1949, f. 43.

obțină avizul prealabil al Comisiei Guvernamentale²⁷. În temeiul convențiilor bilaterale ce prevedeau schimburile științifice și schimburile de experiență, o serie de personalități, profesori și cercetători au realizat diverse mobilități și vizite în URSS. Experiențele celor implicați în astfel de schimburi au fost relatate în rapoarte științifice, ori publicate sub forma unor note de drum.

La București au avut loc, în perioada 14-19 februarie 1958, tratative între delegația Academiei de Științe a URSS și delegația Academiei Republicii Populare Române asupra colaborării științifice între cele două Academii. Din partea URSS a participat academicianul Mihail Polievktovici Kostenko, membrul prezidiului Academiei URSS; conducătorul delegației I. Oblomski; academicianul V.R. Condrațiev; R.V. Kosikov, Iuri Kojevnikov; N.I. Borodina. Din partea Academiei PRR au fost prezenți academicianul Iorgu Iordan, vicepreședintele Academiei, alături de academicianul Ion S. Gheorghiu, academicianul Eugen Macovschi, directorul Institutului de Biochimie, profesorul Romus Răduleț, membru corespondent al Academiei, directorul Institutului de Energetică; profesorul V. Răcoasa, directorul Bibliotecii Academiei, Virginia Popa, director relații cu străinătatea²⁸.

În urma acestor tratative s-a încheiat o convenție de colaborare și a fost stabilit un plan de colaborare pentru anul 1958. S-a mai propus încheierea unor convenții similare multilaterale cu academiile din țările socialiste²⁹. Convenția între academiile de știință din URSS și RPR prevedea: coordonarea comună a cercetărilor în problemele științifice importante care prezentau interes reciproc; schimburi de experiență și materiale informative; literatură, aparate de scriere, copiere și tipărire, fotocopii și microfilme în scopuri științifice; intermedierea reciprocă în ambele țări a relației cu bibliotecile și arhivele ce nu țin de sistemul academiilor³⁰.

Au „văzut cu ochii țara păcii”

În lunile noiembrie-decembrie ale anului 1955, mai mulți artiști români au fost trimiși la specializare în URSS prin Ministerul Culturii (12 compozitori, 9 regizori, 5 critici de artă, 2 artiști de circ, violonistul Ion

²⁷ ANIC, fond PCM - Comisia Guvernamentală pentru Coordonarea plecărilor în străinătate, dosar 1/1958, f. 18.

²⁸ *Ibidem*, dosar 12/1958, f. 19.

²⁹ *Ibidem*, f. 20.

³⁰ *Ibidem*.

Voicu și un pianist, balerinii Irinel Liciu și Gabriel Popescu)³¹. Tot în temeiul schimburilor culturale și științifice au fost derulate mai multe proiecte comune, printre care și proiectul ce privea „Cercetările biologice comune a Mării Negre” care a fost propus de Aleksandr N. Nesmeianov, președintele Academiei de Științe a URSS³². Un alt proiect tematic a fost cercetarea observatorilor astronomici din RPR, care au aderat la lucrările observatorilor astronomici din URSS și Republica Polonă, în vederea întocmirii unui „catalog astral de bază” – așa numitul *Catalog al stelelor slabe*. S-au remarcat schimburile de delegații și cercetători între raioanele moldovenești din sudul RSSM (Vulcănești, Leova, Cahul) și regiunea Galați în domeniul viticulturii și vinificației, în aplicarea de noi metode de producție și schimbul de soiuri. Zona transfrontalieră este una recunoscută pentru culturile vitivinicole³³, iar schimburile de experiență în acest domeniu au permis comunicarea între cele două zone de la graniță.

Au fost și încercări de schimburi de informații și tehnologie cu o anumită doză de exotism. De exemplu, Iustin Buzatu, de la Institutul Agronomic din Craiova, a contactat direct Grădina Botanică din Odessa, despre care a citit în ziare și reviste că avea preocupări în cultivarea citricelor. Acesta a dorit să procure semințe de lămâi și portocali pentru a la aclimatiza în Oltenia, unde, după cum argumenta, clima nu era prea aspră³⁴.

Pe baza acordului cultural cu URSS, din anul 1956, s-a stabilit colaborarea la nivelul ministerelor de învățământ, uniunilor de scriitori, uniunilor de ziariști și la nivelul academiilor de științe. De astfel de schimburi de experiențe au beneficiat o serie de profesori, intelectuali și academicieni. O parte din ei au lăsat rapoarte scrise despre experiența sovietică, dintre acestea remarcându-se câteva exemple. Unii profesori ieșeni au participat la schimburi cu profesorii de peste Prut, de la universitățile din RSSM. Profesorul Ilie Popa de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” s-a deplasat la Universitatea din Tiraspol, pentru șapte zile, în calitate de referent la susținerea unei teze de doctorat în

³¹ AMAE, fond URSS/Problema 217, dosar 1953, vol. I, Adresă către Ministerul Culturii privind grupurile de artiști la specializare în URSS, nr. 79012, 29 octombrie 1955, dosar nepaginat.

³² *Ibidem*, dosar Probleme culturale /1953, „Răspunsul lui Traian Săvulescu către Academia de Științe a URSS din 13 mart. 1953”, dosar nepaginat.

³³ *Ibidem*, „Scrisoare a Academiei de Științe din URSS către Academia RPR” doc. nr 12.944 din 22 ian.1953”, dosar nepaginat.

³⁴ Arhiva de Stat din Federația Rusă (GARF), fond 5283, op. 17, dosar 374, f. 205.

cadrul Facultății de Matematică³⁵. În 1964, profesorul Gavril Istrate, decanul Facultății de Filologie de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și profesorul Dan I. Papuc de la Facultatea de Matematică s-au deplasat în cadrul Planului de colaborare culturală³⁶, care prevedea un schimb direct dintre Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Universitatea de Stat din Chișinău³⁷. În RSSM profesorii ieșeni au vizitat orașele Tiraspol, Bălți, Orhei, Tighina, Cetatea Albă și Chișinău, diverse muzee, teatre, laboratoare, biblioteci și universități și au primit mai multe cadouri. Au susținut prelegeri în fața studenților și comunicări la instituțiile academice. Profesorul Gavril Istrate a conferențiat despre: „Limba operei lui Mihail Sadoveanu” (la Universitatea din Chișinău), „Vocabularul poeziei lui G. Coșbuc” (la Institutul pedagogic „Alec Russo” din Bălți, actuala Universitate de Stat „Alec Russo” din Bălți), „Limba Română literară la începutul secolului al XIX” (la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe). Profesorul Dan Papuc a vorbit despre: „Cea de-a doua problemă fundamentală a bazelor geometriei. Încercări de rezolvare”; despre „Învățământul matematic în RPR” și despre „Bazele geometriei diferențiale”. Conferințele delegației românești au fost ascultate cu interes și s-a manifestat dorința, dinspre ambele părți, de a lărgi colaborarea³⁸. Profesorii ieșeni au raportat că peste tot au fost primiți într-o atmosferă cordială, la plecare au fost conduși la gară de un grup de aproximativ douăzeci de cadre didactice, în frunte cu rectorii instituțiilor de învățământ. Bagajele lor s-au înmulțit cu o serie de cadouri pentru universitate, pentru UTM și pentru Asociația

³⁵ AMAE, dosar Relații Culturale/1961 „Informare către Ambasada RPR din Moscova”, f. 59.

³⁶ Profesorii de la Universitatea din Chișinău I. P. Rakul și A. V. Simaskievici au propus încheierea unui acord direct între Universitatea „Al. Ioan Cuza” din Iași și Universitatea de Stat din Chișinău. Ministerele de Externe și de Învățământ din RPR nu au fost de acord de a încheia un acord direct între cele două instituții de învățământ superior, din motivul că o asemenea colaborare se putea desfășura în bune condiții doar în baza prevederilor art. 8 din „Planul de colaborare culturală și științifică dintre RPR și URSS”.

³⁶ *Ibidem*, dosar Relații Culturale/1965. Informări privind deplasarea în URSS pe linia schimburilor științifice, Proiectul de convenție privind colaborarea științifică și culturală dintre Universitatea de Stat din Chișinău (URSS) și Universitatea „AL. I. Cuza” din Iași (RPR), ff. 52-54.

³⁷ *Ibidem*, „Informare către Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Relații Culturale”, f. 112.

³⁸ *Ibidem*, „Raport asupra vizitei delegației Universității din Iași la Universitatea din Chișinău și Odessa precum și la Institutele Pedagogice din Bălți și Tiraspol”, ff. 113-114.

sportivă a studenților. În final, au declarat că acest tip de experiență a fost deosebit de utilă și s-au manifestat pentru continuarea acestor tipuri de relații³⁹.

Alți profesori universitari din România au relatat în rapoartele despre stagiile în URSS, diverse probleme cu care s-au confruntat sau aspecte neașteptate din cercetările efectuate în străinătate. Merită amintit aici cazul lingvistului Marin Z. Mocanu. Fiind prorector al Institutului Pedagogic din Pitești, a beneficiat de o deplasare de documentare în Uniunea Sovietică, la Moscova și Leningrad. Acesta și-a asumat o serie de obiective printre care: documentarea în legătură cu „pregătirea elaborării atlasului lingvistic al graiurilor moldovenești”, „studiul limbii ruse contemporane în instituțiile pedagogice”, „studiul istoriei limbii în institutele pedagogice” și „modelul de organizare a învățământului superior”⁴⁰. În afară de observațiile de specialitate și concluziile științifice relatate în raportul întocmit la finalul perioadei de documentare, Marin Z. Mocanu a subliniat că nici un cadru didactic cu care a colaborat nu s-a angajat în discuții cu caracter politic. A plecat din URSS cu impresia că sovieticii în anii '60 ai secolului trecut cunoșteau foarte puține lucruri despre România. A fost surprins că unii profesori sovietici nu știau că limba română este o limbă romanică și că profesorul de limba română din Leningrad, Iurii Petrovici Zaiuncincovki⁴¹, a avut o poziție critică față de proaspătul ales prim-secretar, Nicolae Ceaușescu. Surprinderea mai mare a fost atunci când o studentă, ce-i servea drept translator, știa puțin românește și i-a spus că românii „se trag din daci și din țigani”. Iar un alt student, din anul I, venit din RSSM, a încercat să-i demonstreze lingvistului român că Mihai Eminescu și Ion Creangă au fost „moldoveni, scriitorii lor cei mai mari, că Ștefan cel Mare a fost domnitorul țării lor și că aceștia nu sunt români”. Ca să-l convingă pe Marin Mocanu studentul a adus manualele după care a învățat în școala medie, într-o localitate din apropierea Benderului, din RSS

³⁹ *Ibidem*, f. 115.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar Relații Culturale/1965 „Raport asupra deplasării făcute pentru documentare în URSS de lector Mocanu Z. Marin, prorector al Institutului Pedagogic din Pitești”, f. 228.

⁴¹ Profesorul sovietic a beneficiat de cursurile de vară de limba română organizate în mai multe ediții în RPR, la Sinaia. Acesta a declarat că „după încetarea din viață a tov. Gh. Gheorghiu-Dej, prim-secretarul ales, tov. Nicolae Ceaușescu și-a adus oamenii lui în conducere”. Lingvistul Marin Mocanu i-a replicat că în RPR nu se practica un asemenea sistem și că conducerea de partid aplica principiul leninist de muncă colectivă. *Ibidem*, f. 234-235.

Moldovenească⁴². După ce a relatat din impresiile sale, profesorul sugera în finalul raportului, că era necesară continuarea schimbului de experiență cu URSS, nu doar pentru cunoașterea experienței școlii superioare sovietice, ci și pentru a face cunoscută acolo „experiența școlii noastre și trecutul poporului român”⁴³.

Un alt caz este cel al istoricului român Mihai Berza, care a fost în URSS în cadrul planului de colaborare culturală, pentru a prezenta conferințe de specialitate⁴⁴. Profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București și directorul Institutului de Studii Sud-Est Europene, membru al Academiei, Mihai Berza s-a deplasat în octombrie 1965 la Moscova și Tbilisi, cu scopul de a conferenția despre „Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească”. În raportul despre experiența sovietică, acesta a prezentat atât aspecte pozitive cât și întâmplări mai puțin plăcute. Ajuns în Moscova, la Facultatea de Istorie, unde urma să susțină prima conferință, Mihai Berza a fost anunțat de faptul că aceasta nu putea avea loc, întrucât, la aceeași oră, a fost programată de urgență o adunare sindicală. Atât studenții de la catedrele de Istorie și de Slavistică, cât și corpul profesoral au fost obligați să fie prezenți la adunarea sindicală, iar lecția publică, programată pentru a fi susținută de istoricul român, a fost anulată. Mihai Berza a plecat nemulțumit de la Moscova pierzând „timp prețios” pentru această vizită. Spre finalul lunii a mers în Georgia, unde a avut parte de excursii și de un program cultural bine organizat, fiind foarte mulțumit de această parte a experienței sale în URSS⁴⁵.

Profesorul Vasile Pavelcu, de la Universitatea „Al. I. Cuza”, s-a deplasat între 26 mai și 16 iunie 1959 într-o călătorie de studiu la Moscova, Leningrad și Kiev. În aceste orașe a vizitat mai multe instituții de învățământ și de cercetare specializate pe teme de pedagogie și de psihologie⁴⁶. După întoarcerea în Iași a desfășurat numeroase activități pentru a „valorifica” în țară experiența dobândită. Profesorul ieșean a susținut o comunicare la catedra de psihologie a Universității „C. I. Parhon” despre știința psihologiei din URSS; a publicat un raport bibliografic în „Revista de Psihologie”; a susținut o relatare amplă la Catedra de psihologie-pedagogie asupra celor constatate în domeniile

⁴² *Ibidem*, f. 246.

⁴³ *Ibidem*, f. 242.

⁴⁴ *Ibidem*, „Raport asupra călătoriei efectuate în URSS”, f. 50.

⁴⁵ *Ibidem*, ff. 51-56.

⁴⁶ Arhiva Universității „Alexandru I. Cuza” din Iași, fond Rectorat, dosar 672/1959-1962, f. 107.

similare sovietice; a expus o comunicare științifică la Societatea de Psihologie, Neurologie și Psihologie din Iași cu subiectul „Psihologia în serviciul psihiatriei și neurologiei în Uniunea Sovietică”. La Casa de Cultură a Studenților a vorbit pentru un public larg din „Însemnările de călătorie în Uniunea Sovietică”. Pe același subiect a comunicat și la Universitate în cadrul Lunii prieteniei româno-sovietice din 1959, iar la SRSC București a relatat despre „Psihologie și medicină”⁴⁷.

Liviu Coptil, un alt profesor de la Universitatea ieșeană, s-a deplasat în URSS pentru un stagiul de documentare privind metodică predării comunismului științific. Profesorul a avut mai multe întrevederi la instituții de învățământ superior din Chișinău, Kiev, Moscova și Leningrad, dar și la ministerul Învățământului sovietic, iar în concluziile raportului său a susținut continuarea programului de deplasări externe în diverse țări, întrucât schimbul de experiență constituia o metodă eficientă de „formare și maturizare a cadrelor”⁴⁸.

Profesorul Nicolae Barbu, de la Facultatea de Geografie din Iași, a mers într-o expediție de lungă durată, pentru specializare în domeniul geografiei solurilor. Conform planului aprobat la minister, deplasarea a avut loc pe itinerariul București – Odessa – Crimeea – Tbilisi – Erevan – Bacu – Așhabad – Tașkent – Alma-Ata – Moscova – București⁴⁹. Pe baza documentării și a relațiilor create la universitățile sovietice, după întoarcerea în țară, Nicolae Barbu a susținut o serie de conferințe, a publicat lucrări științifice și a propus inițierea unui schimb de studenți geografi și cadre didactice între Iași și Tbilisi⁵⁰.

O altă latură experienței sovietice a fost relatată de scriitori, publiciști și persoane marcante a culturii române în comunism care au călătorit în URSS. Aceștia au participat la evenimente publice, cei mai mulți făcând parte din delegațiile românești la festivități de amploare organizate de Moscova. Memorialistica publicată recent abundă cu detalii despre călătoriile în Vest, dar cuprinde pasaje scurte, laconice despre călătoriile în Uniunea Sovietică. Traducătoarea Micaela Ghițescu, martor și actor în acest proces al schimburilor culturale, își amintește unele experiențe inedite:

„În Georgia, nu ne puteam plimba liniștite pe stradă fără ca localnicii să ne facă discret ochi dulci, adică, pur și simplu, să ne tragă de

⁴⁷ *Ibidem*, f. 109.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar 899/1965-1968, ff. 124-141.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 223.

⁵⁰ *Ibidem*, ff. 261-262.

mâneacă. Aveam deja fire albe în păr. Un georgian nu s-a putut abține și mai-mai să-mi smulgă părul din cap, ca să vadă dacă firele sunt naturale. Tot în Georgia s-a mai întâmplat ceva: circula prin București mitul că georgienii trăiesc foarte mult și că ar exista la ei sumedenie de centenari – lucru care inițial ne îngrozise pe toți, deoarece Stalin era gruzin!”⁵¹.

Aflându-se în orașele ucrainene, cu resurse financiare limitate, Mihaela Ghițescu relatează că vindea localnicilor produsele luate din țară. De exemplu, maiourile chinezești care la noi se găseau ușor erau la mare căutare la ei. La o privire mai amplă, localnicii puteau fi amatori de absolut orice: „Pe mine m-a acostat o rusoaică arătându-mi că o interesau sandalele cu care eram încălțată, am cedat și i-am vândut cele două perechi de sandale ce le aveam cu mine, mi-am petrecut restul călătoriei încălțată cu șlapi”. Grație acestor tranzacții, traducătoarea din România a reușit să cumpere câteva lucruri cu care s-a întors acasă, printre ele o saltea pneumatică pentru plajă, iar pentru mama ei, un ceas deșteptător⁵².

Notele de drum, jurnalele de călătorie și literatura de călătorie despre URSS, au fost publicate în tiraje consistente, beneficiind de susținerea financiară și logistică a sistemului de propagandă. Procesul complex de consolidare a regimului implica și distribuirea cât mai rapidă de informații cuprinzătoare despre civilizația sovietică. Informația trebuia răspândită pentru diverse grupuri de populație, elevi, țărani, muncitori și intelectuali. Acest lucru s-a materializat în apariția unei multitudini de broșuri, scrieri de epocă despre călătorii în URSS și interacțiunea cu spațiul sovietic, care, din cauza unui consecvent formalism ideologic, nu au suscitât interes pentru cercetare.

Încă din anul 1945, au fost trimiși la Moscova Mihail Sadoveanu, Mitiță Constantinescu și Traian Săvulescu pentru a participa la zilele Academiei de Științe a Sovietelor care aniversa două sute douăzeci de ani de la întemeiere⁵³. Sadoveanu a relatat apoi: „cobor [la Moscova] cu emoțiune într-o lume nouă, pe care multă vreme am socotit-o străină și depărtată. După acel moment lumea nouă, parcă devenea un tărâm al tuturor”⁵⁴.

⁵¹ Mihaela Ghițescu, *Între uitare și memorie*, București, Editura Humanitas, 2012, pp. 150-151.

⁵² *Ibidem*, p. 152.

⁵³ Mihail Sadoveanu, *Moscova văzută de Mihail Sadoveanu, Prof. Mitiță Constantinescu, Prof. Traian Săvulescu*, București, Editura Cartea Rusă, 1945, p. 7.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 8.

Nicolae Moraru a publicat în 1953 notele de drum din RSS Bieloruscă. În text urmărește același tipar, doar relatări apreciative, nefiind om de litere, precum Cezar Petrescu, Zaharia Stancu sau Victor Kernbach⁵⁵, și detaliază foarte prozaic ce a văzut „Prin Republica Sovietică Socialistă Bieloruscă”⁵⁶. Orice informație, date istorice, date culturale ori date statistice despre spațiul sovietic au fost răspândite într-un număr mare de exemplare (broșurile sau edițiile literare de la „Cartea Rusă” apăreau între aproximativ 5.000 și 25.000 exemplare). Trebuia acoperit golul lăsat în perioada interbelică, când prea puțini au fost cei care au vizitat Uniunea Sovietică, ce devenise o zonă albă pe hartă după Revoluția din Octombrie⁵⁷.

George Călinescu, de altfel, ca majoritatea călătorilor, a fost fascinat de transportul subteran. Metroul din Moscova, unul dintre „mijloacele de locomoție citadină”, a fost numit „un sistem de bazilici”: „Mi s-a părut, cu toate acestea, că publicul moscovit folosește metroul nu numai din necesitate, ci și dintr-un sentiment de satisfacție morală intimă, din admirație, așa zice chiar din cucernicie”⁵⁸. Zaharia Stancu completa: „după ce te-ai plimbat câteva ore pe sub ținutul Moscovei, admiră fără rezerve tehnica sovietică, arta sovietică și nemaivăzuta puterea de muncă a oamenilor”⁵⁹. Iar la Cezar Petrescu metropolitanul apărea astfel: „Marmora și labradoritul, piatra și bronzul, utilitatea spațiului și a luminii, mijloacele tehnice și preocuparea de igienă, de comoditate și estetică; toate au fost puse la contribuție fără precupețire, într-un perfect echilibru, pentru a înnobila prin artă scopul utilitarist al acestor stații vaste, ventilate, de-o curățenie și armonie impecabile”⁶⁰.

Un alt „călător prin URSS”, Scarlat Calimachi, mărturisea că ceea ce și-a dorit, în primul rând, prin voiajurile în URSS, a fost să cunoască omul sovietic, omul despre care auzise spunându-se multe și despre care a citit atât de multe pagini. Scriitorul regimului, Scarlat Calimachi și-a

⁵⁵ Victor Kernbach, *Țara dintre zăpezi și portocali. Ecouri dintr-un itinerar caucazian*, București, Editura Cartea Rusă, 1958.

⁵⁶ Nicolae Moraru, *Prin Republica Sovietică Socialistă Bieloruscă*, București, Colecția ARLUS; Cartea Rusă, 1953.

⁵⁷ Mitchievici, Angelo, *Umbrele paradisului. Scriitori români și francezi în Uniunea Sovietică*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 137.

⁵⁸ George Călinescu, *Kiev, Moscova, Leningrad*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1949, pp. 30-31.

⁵⁹ Zaharia Stancu, *Călătorind prin URSS. Note și impresii de drum*, Editura pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor din RPR, 1950, p. 22.

⁶⁰ Cezar Petrescu, *Însemnări de călător. Reflecții de scriitor*, București, Editura Cartea Rusă, 1958, p. 90.

confirmat așteptările, idealizând în descrieri lungi și siropoase cele observate: „omul sovietic are ceva diferit de ceilalți oameni, e optimist, sincer, vesel, încrezător în destinul deosebit al patriei sale, în puterea sa de muncă⁶¹”.

Zaharia Stancu, în mai puțin de un an, a efectuat două călătorii în URSS, prima deplasare în octombrie-noiembrie 1948, iar cea de-a doua în iunie 1949. Scriitorul a vizitat mai multe zone și orașe sovietice, între care: Moscova, Leningrad, Pușkino, Pskov, Mihailovskoe, Klin, Stalingrad, iar la răsărit de Urali, în Siberia – orașul Novosibirsk și regiunea înconjurătoare, de pe fluviul Obi⁶². Zaharia Stancu a mers în trasee organizate pentru scriitorii invitați în URSS, în cadrul „Zilelor Pușkin”, din 1949. S-a întâlnit cu scriitori străini veniți din mai multe zone ale lumii, între care Pablo Neruda, Theun de Vries, Peter Blacman, Li Ghi En – scriitor coreean, Lack Linsdaym, Dimitrie Polianov, Elivi Sinervo, Damdin Surun – mongol, Jan Drda, Libero Bigiaretti⁶³, personalități cunoscute pentru simpatiile de stânga sau pentru atașamentul ideologic declarat față de comunismul sovietic.

Scriitorul Alexandru Jar, după ce a vizitat Uniunea Sovietică în 1952, făcând parte dintr-o delegație ARLUS, a relatat într-o conferință de presă experiențele sale. După discuțiile pe care le-a întreținut la Uniunea Scriitorilor Sovietici cu Boris Polevoi, Ilia Ehremburg, Stepan Zlobin, Stepan Scipacio, a spus că: „eroii poporului sovietic, nenumărați constructori ai comunismului, pășesc din viață direct în paginile cărților”. Tot ca urmare a contactelor pe care le-a avut Alexandru Jar cu scriitorii sovietici, a declarat în fața presei, în spirit proletcultist: „am învățat să privesc mai adânc pe omul patriei mele, în toată complexitatea lui”, dar și alte câteva „învățăminte” similare culese din întâlnirile cu scriitorii sovietici⁶⁴. În aceeași serie se înscriu notele de drum ale lui Geo Bogza⁶⁵, care era un produs mai vechi al noii conștiințe literare⁶⁶ și ne-a lăsat

⁶¹ Scarlat Calimachi, *Un călător prin URSS*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960, p. 97.

⁶² Zaharia Stancu, *op. cit.*, p. 5.

⁶³ *Ibidem*, p. 174.

⁶⁴ ANIC, fond ARLUS, dosar 307/1952, f. 13, decupaj de ziar din „Viața Sindicală”, nr. 1594/26.XI.1952, „Conferința de presă cu delegația ARLUS care a vizitat URSS”.

⁶⁵ Geo Bogza, *Meridiane Sovietice*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1953.

⁶⁶ Marin Radu Mocanu, *Cazarma scriitorilor (Documente)*, București, Editura Libra, 1998, p. 15.

impresiile lirice ale unui călător care își mărturisește propriile meditații despre experiența sovietică⁶⁷.

„Cartea unui contemporan fără partid”⁶⁸, astfel descrie Cezar Petrescu probabil cel mai amplu demers în materie de literatura de călătorie în URSS, realizată de scriitorii epocii. Lucrarea a fost publicată la Editura Cartea Rusă în 1958, cu titlul „Însemnări de călător. Reflecții de scriitor”. Pe Cezar Petrescu, un apel telefonic din anul 1946 l-a anunțat că a fost invitat de „Trud” și de VOKS într-o călătorie în Uniunea Sovietică, împreună cu un grup de scriitori și publiciști români. Invitație la care scriitorul susținea că a răspuns cu o întrebare „Ce e aia VOKS și ce e aia Trud?”⁶⁹. Interlocutorul său a fost scandalizat peste seamă din cauza unei asemenea ignoranțe. După o scurtă explicație, i s-a transmis lui Cezar Petrescu că plecarea urma a fi în trei zile, să pregătească documentele pentru perfectarea pașaportului, iar călătoria va dura o lună și jumătate cu posibilitate de alegere a traseului⁷⁰. „În 1956 de la aerodrom ne-a adus un automobil încăpător și rapid. Un ZIS negru, masiv și puternic, poate nu de elasticitatea și de linia mașinilor americane, dar un automobil de fabricație sovietică”⁷¹. Scriitorul recunoștea avantajele și înaintarea de ordin tehnic a SUA, argumentând lipsa aerodinamicii la automobile, cu argumente de ordin politic, ideologic, istoric dând vina pe industria antebelică „tributar, resemnată a industriei străine”⁷².

Un caz diferit, asupra căruia ne oprim mai mult, este cel al academicianului, istoricului și criticului de artă George Oprescu, care a vizitat de trei ori URSS, în perioada decembrie 1955 – octombrie 1956. După vizitele efectuate, George Oprescu a publicat un „Jurnal de călătorie”. Surprinzător este faptul că, în comparație cu celelalte impresii de călătorie urmărite, cu toate că avem o ediție a „Cărții Ruse”, nu am observat elogieri de ordin politico-ideologic pentru comunismul sovietic. Jurnalul său se detașează de celelalte mărturisiri din epocă. Academicianului Oprescu i s-a permis în 1957 să scrie că, la plecarea din URSS, pe 21 decembrie 1955, era cât pe ce să nu ajungă în timp util la gară „din pricina trecerii de la aeroport a tovarășilor Bulganin și

⁶⁷ S. Damian, *Geo Bogza: Meridiane Sovietice*, în „Contemporanul”, nr. 47 (372), vineri, 20 noiembrie 1953 p.3

⁶⁸ Cezar Petrescu, *op. cit.*, p. 13.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 41.

⁷⁰ *Ibidem*, 1958, p. 42.

⁷¹ *Ibidem*, p. 126.

⁷² *Ibidem*.

Hrușciiov, care se întorceau dintr-o călătorie importantă”⁷³. Aspecte care, cu alte ocazii, nu treceau de mâna cenzorilor.

În a doua călătorie în URSS, George Oprescu a fost într-o delegație, alături de Marius Bunescu, Tudor Arghezi, Andrei Oțetea, Mihail Ralea, delegație care a semnat protocolul de primire a lucrărilor de artă care au fost înapoiate de sovietici⁷⁴. Despre această vizită, Oprescu amintea că „a fost deosebit de instructivă, deși prin restaurarea prea recentă a lucrărilor, prin belșugul de aur nou cu care a fost reparat tezaurul, prin faptul că sculpturile erau toate, ori aurite, ori pictate” originalul a fost denaturat destul de mult, aspecte care pentru un critic de artă nu puteau trece neobservate. Tezaurul recuperat nu a corespuns așteptărilor academicianului⁷⁵. Aceste afirmații, conform dogmelor epocii, treceau cu mult peste principiile Editurii „Cartea Rusă”. Dacă e să comparăm cu mărturiile lui Oțetea ori Arghezi⁷⁶, care au fost și ei de față la preluarea tezaurului, abordarea criticului de artă se detașează total. Presa de la București a tratat evenimentul preluării tezaurului cu numeroase elogieri la adresa URSS și la relațiile „tovărășești” cu guvernarea sovietică.

Cea de-a treia călătorie în URSS a lui George Oprescu a fost prilejuită de o propunere, făcută din partea Institutului de Istorie a Artei al Academiei Artă Sovietice, survenită în timpul primei călătorii, din decembrie 1955. Al treilea voiaj a avut drept rezultat întocmirea unui plan de colaborare între Institutul de Artă din URSS și institutele din republicile populare, în vederea redactării unui studiu comun asupra evoluției artei realiste în secolul al XIX⁷⁷. Alături de Ion Frunzetti, George Oprescu a vizitat galeriile de artă, a apreciat spectacolele din Moscova și a participat la o serie de mese rotunde cu criticii de artă și artiștii sovietici. Istoricul de artă a dezvăluit un detaliu inedit despre începutul colaborării cu VOKS. În 1934, la cererea lui George Oprescu, s-au trimis în România, din partea VOKS, manuale de artă rusă, pe care le-a comentat cu studenții lui, la Seminarul de istorie a artei al Universității din București⁷⁸. La Moscova, George Oprescu era încântat să meargă la cumpărături la GUM, Magazin Universal de Stat. Era

⁷³ Acad. G. Oprescu, *Jurnal de călătorie*, București, Editura Cartea Rusă, 1957, p. 52.

⁷⁴ *Ibidem*, pp. 55-56.

⁷⁵ *Ibidem*, 1957, p. 68.

⁷⁶ Tudor Arghezi, *Din drum*, București, Editura Cartea Rusă, 1957, pp. 12-15.

⁷⁷ Acad. G. Oprescu, *op. cit.*, p. 79.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 119.

fascinat să vadă forfota zilnică și să analizeze miile de oameni care treceau prin zonă. „Magazinul oferea un adevărat prilej de a lua contact cu poporul sovietic, cu obiceiurile lui, cu nenumăratele națiuni ce-l compuneau, prilejul de a studia fizionomiile, felul cum se îmbrăcau, ce reacții aveau. O vizită la GUM făcea mai mult de cât parcurgerea a nu știu câte volume de comentarii scrise”, remarca G. Oprescu⁷⁹.

Membrii numeroaselor delegații ale ARLUS care au vizitat URSS în anii postbelici, au mărturisit că scopul călătoriilor nu era doar unul turistic. Fiecare vizitator avea misiunea de a iniția contacte cu instituții și colaboratori sovietici cu care să mențină apoi un continuu schimb de programe culturale. Totodată la întoarcerea în țară, intelectualii, în primul rând, trebuiau să popularizeze în grupuri cât mai largi de persoane informații despre cum a fost și ce au văzut în URSS⁸⁰.

La 13 octombrie 1949, la sediul VOKS, în URSS, a avut loc o astfel de întâlnire. Președintele Academiei RPR, Traian Săvulescu s-a întâlnit cu savanții sovietici Trofim Lîsenko, Alexander Oparin, Konstantin I. Scriabin, Evghenii V. Tarle și alți oameni de știință. Din partea României au mai fost prezenți Sorin Toma și Simion Bughici. La întâlnire s-a dat citire unui raport semnat de Traian Săvulescu, intitulat „Academia RPR și noua orientare a științei și culturii în țara noastră”. A urmat un dialog cu academicienii sovietici. Reuniunea s-a încheiat cu prezentarea filmului documentar *Pacea învinge războiul*⁸¹. Iar în seara următoare la Ambasadă s-a oferit un dineu pentru personalitățile Academiei URSS Serghei I. Vavilov, Aleksander Oparin, Evgheni Tarle, V.A. Enghelgrad, H.M. Șişakian, Ivan E. Glusenko, N.V. Svetailo, Aleksei N. Bah, G.D. Smirnov, O.F. Kristi, P.A. Bușuev⁸². Ambasadorul

⁷⁹ *Ibidem*,

⁸⁰ ANIC, fond ARLUS, dosar 379/1955, „Comunicarea lui Achim Stoia: Ce am văzut în Uniunea Sovietică”, f. 23.

⁸¹ Filmul documentar *Mir pobetit voinu/Mup pobedum voïnym* (1949) este un rezultat al industriei de agitație sovietice care pune în contrapondere intențiile pacifitoare ale lui Lenin și Stalin cu Occidentul și Europa de Vest decadente, orientate spre război, represiune, pornografie. În film apar scene cu delegații străini la conferințele de pace din Paris, Budapesta, Praga, și Moscova; delegați sovietici se întâlnesc cu delegați din Bulgaria, Anglia, România, Italia Africa. Alte scene îi prezintă pe scriitorii și academicienii sovietici Aleksandr Fadeev, Trofim Lîsenko, Konstantin Simonov, Nikolai Tihonov, care se adresează conferinței de pace. <https://www.youtube.com/watch?v=-aj5E3vqTKc>, accesat la 26.02.2018, 17:13.

⁸² AMAE, fond URSS, Problema 2017, dosar iulie-decembrie 1949, Lista participanților la masa oferită de Ambasada RPR la Moscova în ziua de 14 octombrie 1949, dosar nepaginat.

Simion Bughici a relatat că întâlnirea s-a desfășurat într-o atmosferă prietenească care a depășit cadrul protocolar⁸³, s-au stabilit contacte pentru vizite reciproce și colaborări ulterioare.

După cum am remarcat, din punct de vedere normativ relațiile culturale ale României comuniste s-au bazat pe o continuă revitalizare a schimburilor cu URSS stabilindu-se acorduri de colaborare periodice între diverse instituții și un Acord la nivel guvernamental. Proiectul prieteniei româno-sovietice n-a fost unul simplist, s-a acționat prin zeci de filiere și forme multiple. Competiția ideologică internațională a făcut ca proiectul să capete noi experiențe și să angreneze, ca actori implicați direct, de la personalități culturale la muncitori, colhoznici și colectiviști. De la dansatori la strungari, de la țesătoare la actori, electricieni și zețari, diverse categorii profesionale au avut parte de interacțiune cu lumea sovietică și chiar de mobilități în acel spațiu.

Dacă în anii 1946-1953, schimburile de studenți cu URSS au fost cel mai important factor în colaborarea culturală dintre România și URSS, în anii următori, accentul a fost pus pe colaborarea între centrele de cercetare, între uniunile de scriitori și ziariști, între artiști și trupe de teatru.

Cei mai mulți trimiși pentru a prelua *know-how*-ul sovietic au urcat, ulterior, cu succes în ierarhia de partid și în administrație. Același lucru se poate spune și despre stagiile de specializare în Uniunea Sovietică. De astfel de schimburi de experiență puteau beneficia cei care deja finalizaseră studiile universitare în România și activau în domenii de cercetare sau în educație. Majoritatea celor care s-au deplasat în stagii de documentare în URSS au calificat experiențele ca fiind utile propriilor cercetări, fără elogieri la adresa conducătorilor sau a partidului redactate, de obicei, în stilul epocii. De multe ori, au fost impresionați de călătoriile de care au avut parte, dar au existat și dezamăgiri în ceea ce privește modul de organizare, societatea și mentalitatea de tip sovietic pe care n-au reușit să le înțeleagă ori erau în dezacord cu practicile cotidiene sovietice.

Schimburile culturale plasate în domeniul științei și tehnicii au completat peisajul acromatic al relațiilor româno-sovietice în anii stalinismului și în anii *dezghețului* hrușciovist.

⁸³ *Ibidem*, Nota a Ambasadorului S. Bughici către A. Pauker, nr. 511, dosar nepaginat.

În ceea ce privește călătoriile elitelor în URSS și fenomenul „pelerinilor politici”, am observat că procedeul exagerării și proiectările hiperbolice au fost utilizate frecvent pentru a descrie cele văzute în Uniunea Sovietică, aceasta pentru a corespunde scopului politic de a reliefa măreția faptelor „revoluționare” care au schimbat cursul istoriei. Abundența metaforelor și alegoriile grandioase în relatările de călătorie au afectat valoarea istorică a surselor, cele mai multe fiind inutile în reconstituirea trecutului.

Know-How Transfer during the Soviet Era: Academic Exchange between Romania and the USSR (1948-1965)

Keywords: *Academic Exchange; Knowledge Transfer; Technical and Scientific Partnership; ARLUS; Travel to the Soviet Union*

Summary

The transfer of knowledge between the USSR and its satellite states occurred through various mechanisms, one of which was the exchange of experiences, research internships, or work visits by academics and cultural figures from Romania to the Soviet Union. In this study, we focused on the firsthand accounts of those who visited the USSR, most of which were marked by formalism or written on command. However, we sought to look beyond the wooden language and political clichés, attempting to extract cultural manifestations and aspects related to the history of intercultural communication. These often surpassed ideological discourse and operated independently or collaterally to it. On a case-by-case basis, we examined how researchers, professors, or cultural figures who went to the USSR achieved their objectives, undertook investigations, assessed their data, and determined what was true or false.